

Ryszard Kapuscinski

Ében

Az államcsíny anatómiája

Jegyzetfüzetembe a következőket írtam Lagosban 1966-ban:

Január 15-én, szombaton Nigériában a hadsereg államcsínyt hajtott végre. Éjjel 1.00 órakor az ország összes katonai egységénél riadót rendeltek el. A kijelölt osztagok hozzáfogtak feladataik végrehajtásához. Az eredményes államcsíny lebonyolításában nehézséget jelentett az, hogy egyszerre öt városban kellett végrehajtani: Lagosban, a föderáció fővárosában valamint Nigéria négy régiójában – Ibadanban (Nyugat-Nigéria), Kadunában (Észak-Nigéria), Beninben (Közép-Nyugat-Nigéria) és Enuguban (Kelet-Nigéria). A Lengyelországnál háromszor nagyobb, 56 millió lakosú országban alig nyolcezer katona hajtotta végre az államcsínyt.

Szombat, éjjel 2.00 óra

Lagos: katonai őrzőjáratok (sisakban, tábori egyenruhában, automata fegyverekkel felszerelve) elfoglalják a repülőteret, a rádióadót, a telefonközpontokat és a postát. A hadsereg utasítására az áramszolgáltató kikapcsolja a világítást az afrikai negyedekben. A város alszik, az utcák üresek. A szombat éjszaka nagyon sötét, forró és fullasztó. A King George V. Streeten megáll néhány dzsip. Kicsi utca ez a Lagos-sziget végében (a szigetről kapta nevét a város is). Egyik oldalán egy stadion helyezkedik el. A másik oldalon két villa áll. Közülük az egyik a föderáció miniszterelnökének, sir Abukar Tafaw Balewának a rezidenciája, a másikban a pénzügyminiszter, *chief* Festus Okotie-Eboh lakik. A katonák körbeveszik a két villát. Egy tisztekből álló csoport bemegy az elnöki rezidenciába, fölébreszti a miniszterelnököt és magával viszi. Egy másik csoport a pénzügyminisztert tartóztatja le. A dzsipek elhajtának. Néhány órával később a kormány hivatalos közleményben adja hírül, hogy a miniszterelnököt és miniszterét „ismeretlen helyre hurcolták”. Balewa miniszterelnök további sorsáról e pillanatban semmit sem lehet tudni. Az a hír járja, hogy egy laktanyában tartják fogva. Sokan azt állítják, hogy megölték. Az emberek szerint Okotie-Eboh pénzügyminisztert is megölték. Állítólag nem lelőtték, hanem „halálra ütlegelték”. Ez a változat talán nem is annyira a tényeknek felel meg, mint inkább a miniszterrel szemben táplált közutálatot fejezi ki. A miniszter végtelenül ellenszenves, brutális, falánk ember volt hatalmas, elnehezült testtel. Korruptió révén óriási vagyonra tett szert. Az embereket mélységesen lenézte. Balewa épp az ellenkezője – rokonszenves, szerény, nyugodt. Magas, sovány, szinte aszketikus muzulmán.

A katonaság elfoglalja a kikötőt, körbeveszi a parlamentet. Járőrök köröznék az alvó város utcáin.

Éjszaka 3.00 óra

Kaduna: Észak-Nigéria fővárosának egyik elővárosában áll a régió miniszterelnökének, Ahmadu Bellonak fallal körülvett, emeletes rezidenciája. Nigériában a címzetes államfő dr. Nnamdi Azikiwe. A kormányfő Tafawa Balewa. Az ország igazi ura azonban Ahmadu Bello. Bello szombaton egész nap látogatókat fogad. Utolsóként fulanik egy csoportja tesz nála látogatást 19.00 órakor. Hat órával később a rezidenciával szemközt cserjésben néhány tiszt két ágyút állít föl. Az osztag parancsnoka Chukuma Nzeogwu őrnagy. Háromkor ágyúlövés hallatszik. A lövedék a rezidencia tetején robban. Tűz üt ki. Ez a jeladás a támadásra. A tisztek először az őrtornyot rohamozzák meg. Ketten közülük elesnek a miniszterelnök őreivel vívott harcban, a többiek berohannak a tűzben álló palotába. A folyosón szembetalálkoznak a hálósobából kirohanó Ahmadu Belleoval. Bellot leteríti egy halántékába fúródó golyó.

A város alszik, az utcák üresek.

Éjjel 3.00 óra

Ibadan: Nyugat-Nigéria miniszterelnökének, *chief* Samuel Akintolának a palotája azon lankás domboldalak egyikén áll, amelyeken „a világ legnagyobb falujának” nevezett, másfél millió lakost számláló, földszintes falu-város terül el. Ebben a régióban három hónapja véres harcok folynak, a városban kijárási tilalom van, Akintola palotáját erősen őrzik. A katonaság elkezd az ostromot, lövöldözés, majd valódi harc kerekedik. Egy csapatnyi tiszt betör a palotába. Akintola a verandán esik össze tizenhárom golyótól találva.

Éjjel 3.00 óra

Benin: A katonaság elfoglalja a rádióadót, a postát és más fontos objektumokat. Megszállja a városból kivezető utakat. Egy tisztekből álló csoport lefegyverzi a rendőröket, akik a régió miniszterelnökének, *chief* Denis Osadebaynek a rezidenciáját őrzik. Egyetlen lövés sem dördül el. Időnként végighalad az utcán egy zöld dzsip néhány katonával.

Éjjel 3.00 óra

Enugu: Kelet-Nigéria miniszterelnökének, dr. Michael Okparának a rezidenciáját csöndben, diszkréten veszik körül. Odabenn a miniszterelnökön kívül egy vendég is alszik – Makarios ciprusi érsek. A merénylők parancsnoka mindkét magasrangú személynek szabad mozgást biztosít. Enuguban a forradalom udvarias. Más katonai csoportok megszállják a rádióadót, a postát, lezárják a kivezető utakat. A város alszik.

Az államcsínyt Nigéria öt városában egyszerre és sikeresen hajtották végre. Néhány óra leforgása alatt a kis hadsereg lett a hatalmas afrikai állam igazi ura. Egyetlen éjszaka alatt vetett véget számos politikai karriernek a halál, a letartóztatás vagy az őserdőbe menekülés.

Szombat – reggel, dél és este

Lagos ébredszik, senki sem sejtí, mi történt. Kezdődik a város normális élete – kinyitnak a boltok, az emberek munkába igyekeznek. A belvárosban nem látni katonaságot. A postán azonban közlik velünk, hogy a világgal megszakadt az összeköttetés.

Nem lehet táviratot küldeni. A városban keringeni kezdenek az első pletykák. Leggyakrabban az, hogy Balewát letartóztatták. Hogy a katonaság államcsínyt hajtott végre. Megyék az egyik, Lagos Ikyo nevű negyedében álló laktanyához. A kapun automata és gépfegyverekkel felszerelt katonák jönnek kifelé dzsipeken. A kapuval szemben már egész tömeg verődött össze mozdulatlan, szótlán emberekből. Az asszonyok, akik abból élnek, hogy az utcán főznek és árulnak egyszerű ételeket, itt is fölverték füstölő főzőalkalmatosságait.

A város másik felében gyülekezik a parlament. Az épület előtt sok katona. A bejáratnál mindenkit ellenőriznek. A parlament háromszázötven tagja közül csak harminchárman jöttek el. Az egyetlen jelenlévő miniszter, R. Okafor azt ajánlja, hogy halasszák el az ülésezést. A megjelent képviselők magyarázatot követelnek: Mi történt? Mi történik? Erre bejön a terembe egy nyolc fős katonai járőr, és szétkergeti az egybegyűlteket.

A rádióban zene szól, híreket nem mondanak. Elmentem az AFP tudósítójához, David Laurellhez. A sírás fojtogatja torkunkat. Nagyon peches pillanatok ezek egy újságíró számára: világhíres hírek birtokában, de nem közölheti azokat. Elindultunk együtt a repülőtérré. Tengerészgyalogság őrzi. Minden kihalt, nincsenek utasok, nincsenek repülőgépek. Visszafelé menet föltartóztat minket egy katonai őrsztag: nem akarnak beengedni a városba. Hosszú vita veszi kezdetét. A katonák udvariasak, szívélyesek, nyugodtak, jön egy tiszt, és elenged bennünket. Sötétségbe merült negyedeken hajtunk keresztül: továbbra sincs világítás. Csak a kereskedők világítanak kis bódéikban gyertyával vagy olajméccsel, ezért aztán a város messziről úgy fest, mint temetői fásor halottak napján. Éjszaka is fülledt, párás a levegő, az ember szinte megfullad.

Vasárnap – új hatalom

A város fölött helikopterek köröznek, de amúgy nyugalom van. Az ilyen fordulatokat (és egyre több a katonai hatalomátvétel) általában kis létszámú, civilek számára hozzáférhetetlen laktanyákban élő tisztí csoportok tervezik. A legnagyobb titokban szervezkednek. A társadalom csak az események lejátszódása után tudja meg, mi történt, egyébként azt is zömmel pletykák, találgatások formájában.

Ezúttal hamar fény derül az eseményekre. Közvetlenül éjfél előtt a rádióban beszédet mond az álom új feje: John Thomas Aguiyi-Ironsi vezérőrnagy, a hadsereg negyvenegy esztendő főparancsnoka. Azt mondja, hogy „a hadsereg hajlandó volt átvenni a hatalmat”, hogy az alkotmányt és a kormányt felfüggesztik. A hatalmat most a Katonai Legfelső Tanács fogja gyakorolni. Az országban visszaállítják a törvényességet és a rendet.

Hétfő – az államcsíny okai

Az utcákon hatalmas öröm. Nigériai ismerőseim, amikor találkozunk, a vállamat veregetik, nevetnek, remek hangulatban vannak. Megyék át a főtéren – tömegek táncolnak, egy fiú bádoghordón üti a ritmust. Egy hónapja hasonló *coup d'état* tanúja voltam Dahomeyben – az utca ott is éljenezte a hadsereget. A legutóbbi katonai puccs-sorozat nagyon népszerű Afrikában, nagy lelkesedést vált ki.

Lagosba megérkeznek az új hatalmat támogató első nyilatkozatok: „Január 15-e – mondja az egyik itteni párt, a UPGA (United Progressive Grand Alliance) határozata – olyan napként kerül be nagy köztársaságunk történelmébe, amikor először szereztünk igazi szabadságot, bár Nigéria már öt éve független. Politikusaink örült gazdagodási vágya szegényfoltot ejtett Nigéria nevében a külföld szemében... Országunkban olyan uralkodó kaszt nőtt ki, amely hatalmát a kölcsönös gyűlölet keltésével, az emberek egymás ellen fordításával, a más véleményen lévők üldözésével alapozta meg... Úgy üdvözljük az új hatalmat, mintha az Isten küldte volna, hogy megszabadítsa a népet a fekete imperialistáktól, a zsarnokságtól és intoleranciától, azok hazudozásától és veszedelmes törekvéseitől, akik azt képzelték, hogy Nigériát képviselik... Hazánkban nincs helyük a politikai ragadozóknak, akik kifosztották az országot”.

„Az általános anarchia és a tömegek csalódása – szögezi le a Zikist Movement nevű ifjúsági szervezet állásfoglalása – elkerülhetetlenné tette ezt a fordulatot. A függetlenség éveiben az alapvető emberi jogokat a kormány brutálisan megszegte. Az embereket megfosztották attól a joguktól, hogy szabadon, egymást kölcsönösen tisztelve éljenek. Nem lehetett önálló véleményük. A szervezett politikai gengszterizmus és a mindent meghamisító politika a választásokból bohózatot csinált. A politikusok a nép szolgálata helyett a pénzek szétrablásával foglalkoztak. Nőtt a munkanélküliség és a kizsákmányolás, a hatalmon lévő feudális fasiszták szűk klikkje pedig nem ismert határokat a nép gyötrésében”.

Afrika számos országa rövid, háború utáni történelmének így módon már második szakaszát éli. Az első szakasz a gyors dekolonizáció, a függetlenség elnyerése volt. Általános volt az optimizmus, lelkesedés, euforikus öröm. Az emberek szentül hitték, hogy a szabadság jobb lakást, nagyobb táj rizst, életük első cipőjét jelenti. Hogy csoda fog történni – kenyér-, hal- és borszaportítás. Csakhogy semmi ilyesmi nem történt. Ellenkezőleg – rohamosan nőtt azok száma, akiknek nem jutott élelem, iskola és munka. Az optimizmust hamar fölváltotta a csalódás és a pesszimizmus. Az emberek minden keserősége, dühe és gyűlölete saját vezetői ellen fordult, akik mohóságukban csak a gyors meggazdagodással törődtek. Egy olyan országban, ahol nincs nagy, magánkézben lévő ipar, ahol az ültetvények külföldi tulajdonosok, a bankok pedig a külföldi tőke kezében vannak, a meggazdagodás egyetlen útja a politikai karrier.

A lent élők nyomora és csalódottsága, a fent élők kapzsisága és gátlástalansága, így együtt, mérgezett, aláaknázott légkört teremt, amelyre ráérez a katonaság, s a megalázottak és megnyomorítottak védelmezőjének pózban tetszelegve kivonul a laktanyákból, és magához ragadja a hatalmat.

Kedd – háborúba szólítanak a tamtamok

A Lagosban megjelenő „The Daily Telegraph” c. napilapban a következő kelet-nigériai tudósítás jelent meg.

„Enugu. – Amikor a kelet-nigériai miniszterelnök, dr. Michael Okpara letartóztatásának híre eljutott a miniszterelnök szűkebb hazájába, Bendébe, az összes környező faluban – Ohukuban, Ibekeben, Igerében, Akyiban, Ahafiában, Abiribában, Abamban és Nkporóban – megszólaltak a tamtamok, s háborúba szólították a törzsi harcosokat. A harcosoknak azt mondták, hogy valakik elrabolták a környékről származó dr. Okparát. Kezdetben a harcosok azt hitték, hogy a kormányzó koalíció keze van a dologban, és elhatározták, hogy háborút indítanak. Mindenki a harcosok rendelkezésére bocsátotta járművét. Néhány óra múlva Kelet-Nigéria fővárosa, Enugu, a kardokkal, lándzsákkal, nyilakkal és pajzsokkal állig fölfegyverkezett törzsi harcosok kezére került. A harcosok harci indulókat énekeltek. Az egész városban dübögtek a tamtamok. Ilyen helyzetben közölték a harcosok parancsnokaival, hogy a hadsereg megdöntötte a kormányt, s hogy dr. Okpara él, csak házi őrizetben van. Amikor a harcosok megértették, amit közöltek velük, örömmel fejezték ki, és szép lassan visszatértek falvaikba”.

Nyugat-Nigériába utaztam, hogy megtudjam, mit mondanak az emberek a fordulatról. A Lagosból kifelé tartó utakon katonák és rendőrök ellenőrzik az autókat és a csomagokat. Lagosból Ibadanba 150 kilométer hosszú út vezet lankás dombok között. Az utóbbi hónapokban, a polgárháború idején, sok ember halt meg ezen az úton. Sosem lehet tudni, ki bukkan föl a következő kanyarban. Az árokban kiégett autók, leggyakrabban kormányzati rendszámú, nagy limuzinok hevernek. Megálltam az egyik ilyen autónál – még mindig ott vannak benne az elszenesedett csontok. Az összes útmenti városka magán viseli a harcok nyomait. Leégett házak meredező falai, földdel egyenlővé tett épületek, kirabolt üzletek tátongó gödrei, széttört bútorok, felborított teherautók égnek álló kerekekkel, üszkös romok. Seholy senki, az emberek elmenekültek, szétszóródtak.

Eljutottam Akintola rezidenciájához. Ibadan elővárosában, a fáktól árnyas, most teljesen kihalt miniszteri villanegyedben található. A miniszterek imponáló, luxus kivitelű és giccses villái lerombolva, üresen állnak. Még a személyzet is eltűnt. A miniszterek egy része meghalt, mások Dahomeybe menekültek. Akintola rezidenciája előtt néhány rendőr ácsorog. Együk fogja a puskáját, és jön velem, hogy megmutassa a rezidenciát, amely nagy, új villa. Mindjárt a bejáratnál, a márvány padlón megdermedt vértócsa. Mellette egy véres galabija. Mindenütt szétszórt, összetépett levelek és két, darabokra tört automata játék, alighanem Akintola unokáié lehetett. A falakon golyóütötte lyukak, az egész hall tele üvegcserepekkel, az ablakok szünyoghálóit kivagdosták a katonák, amikor a rezidenciát ostromolták.

Akintola ötvenöt éves, kövér férfi volt széles, barokkosan tetovált arccal. Az utóbbi hónapokban nem hagyta el rendőrök által őrzött rezidenciáját – félt. Öt évvel ezelőtt közepesen tehető ügyvéd volt. Egy évnyi miniszterelnökség után már milliói voltak. A kormány bankszámlájáról egyszerűen átulta a pénzt saját számlájára. Amerre csak lép az ember, mindenütt házai vannak Lagosban, Ibadanban és Abeokutában. Tizenkét limuzinja volt, nem is használta őket, de szeretett bennük gyönyörködni a balkonról. Miniszterei szintén hamar megszédtek magukat. Mesés gazdagság veszi körül az embert, amelyre politikával, pontosabban politikai gengszterizmussal, pártok szétverésével, választási csalásokkal, az ellenfelek meggyilkolásával, az éhes tömegek lövétéssel tettek szert a hatalmon lévők. És mindennek háttérben látni kell a nyomasztó szegénységet, az Akintola által kormányzott – felégetett, kiürült, vérrel áztatott – országot.

Délután visszatértem Lagosba.

Szombat, január 22. – Balewa temetése

A Szövetségi Katonai Kormány közleménye Nigéria miniszterelnökének, sir Abubakar Tafaw Balewa haláláról:

„Pénteken reggel Otta környéki falusi emberek jelentették, hogy az őserdőben egy Tafaw Balewára emlékeztető tetemet találtak. A holttest ülő helyzetben volt, fának tamasztva. A hullát tágas, fehér galabija fedte, lábánál kerek sapka feküdt. A testet még aznap különrepülővel Balewa szülővárosába, Bauchi (Közép-Nigéria) szállították. A pilótán és a rádiós tisztén kívül a repülőn csak katonák tartózkodtak. Tafaw Balewa holttestét a muzulmán temetőben temették el sok ember jelenlétében“.

A „New Nigerian“ c. napilap azt írja, hogy az észak-nigériaiak nem hiszik el, hogy vezérük, Ahmad Bello meghalt. Biztosak benne, hogy Mekkába, Allah köpenye alá menekült.

Ma a barátom, egy Nizi Onyebuchi nevű nigériai egyetemista ezt mondta nekem: – Új vezérünk, Ironsi tábornok természetfölötti ember. Valaki belelőtt, és a golyó megváltoztatta pályáját, hozzá sem ért a tábornokhoz.

Sikátor '67

Lagosi bérlakásomat állandóan kirámolják. És nemcsak olyankor, amikor hosszabb időre utazom valahova – Csádba, Gabonba, Guineába –, hanem olyankor is, ha csak a közeli városban – Abeokutában vagy Oshogbóban – akad dolgom. Már előre tudom, hogy amikor visszatérek, az ablakot a keretből kifeszítve, a bútorokat széthajigálva, a szekrényeket kiforgatva találok.

Lakásom a város központjában, a Lagos-szigeten van. A sziget valamikor a rabszolga-kereskedők „támaszpontja“ volt, és a városnak ez a szegényteljes, homályos múltja valamiféle nyugtalanító, ideges légkört hagyott hátra maga után. Az ember lépten-nyomon érzi ezt. Ülök például egy taxiban, beszélgetek a sofőrrel, aki egyszer csak elhallgat, és idegesen lesi az utcát. – Mi történt? – kérdelem kíváncsian. – *Very bad place!* – válaszolja fojtott hangon. Megyünk tovább, a sofőr lecsillapodik, megint nyugodtan beszél. Hirtelen azonban észreveszi, hogy az út szélén (mert a városban nincsenek járdák) embercsoport halad, s ettől a látványtól megint elhallgat, jobbra-balra tekingél, gyorsít. – Mi történt? – kérdelem. – *Very bad people!* – mondja, és csak úgy egy kilométernyi út megtétele után folytatja a félbeszakadt beszélgetést.

Egy ilyen sofőr fejében olyasféle térkép lehet bekódolva, amilyenek a rendőrkapitányságok falain függenek. Fel-felvillannak rajta, villognak, lüktetnek a különböző színű kis figyelmeztető fények, s jelzik a veszély, az esetleges támadás, rajtaütés helyét. Ezekből a jelzőfényekből különösen a térkép belvárosi részén villog sok, vagyis pont ott, ahol lakom. Igaz, választhattam volna a biztonságos Ikoj negyedet, a nigériai gazdagok, az urópaiak és diplomaták lakóhelyét, de az a negyed túlságosan művi, exkluzív, zárt és erősen őrzött. Én pedig afrikai városban, afrikai utcában, afrikai házban akarok lakni. Hogyan ismerhetném meg másként a várost? A kontinenst?

Csak hogy egy fehérnek nem olyan könnyű afrikai negyedben laknia. Először az európaiak háborognak és protestálnak. Akinek olyan szándékai vannak, mint nekem, az alighanem hibbant, nem egészen épelméjű. Megpróbálnak hát lebeszélni, figyelmeztetnek: az biztos, hogy meghalsz, csak a halál fájtája lehet különféle – vagy agyonvernek, vagy magadtól elpusztulsz a borzalmas körülmények miatt.

De az afrikai fél sem nézi lelkesen elképzelésemet. Először is technikai nehézségek merülnek fel – hol béreljek lakást? Egy ilyen negyed maga a nyomorúság, zsúfoltság; ócska kis házak, tákolmányok, levegőtlen vityillók; nincs világítás, mindenütt por, bűz, élősködő rovarok. Hol húzhatom meg magam? Hol találok egy külön kis vackot? Hogyan közlekedjek? Hogyan szerezzek például vizet? A vizet az utca túlfeléről kell hozni, mert ott van a kút. Ez a gyerekek dolga, esetleg a nőké. Egy férfi sosem megy vízért. Itt meg egy fehér uraság a gyerekek közt vízért áll sorban. Ha! Ha! Ha! Ez képtelenség! Vagy, mondjuk, van az embernek egy külön szobája, ahova be akar zárkózni, hogy dolgozhasson. Bezárkózni? Az ilyesmi elképzelhetetlen. Mi, afrikaiak mind együtt lakunk – családtagok, gyerekek, felnőttek, öregek. Mi sosem válunk el egymástól, még a halálunk után is ott marad a szellemünk az élőkkel, azokkal, akik még a világon vannak. Bezárkózni egy szobába úgy, hogy senki se mehessen be? Ha! Ha! Ha! Ez képtelenség! – Azonkívül – magyarázzák nyájasan a helybeliek – a mi negyedünk nem biztonságos. Sok errefelé a rossz ember. A legveszélyesebbek a boma boys – a bandákba verődött, kegyetlen rablók, akik ütnek, vernek, gyilkolnak, rabolnak, mint a mindent elpusztító sáskák. Nagyon hamar kiszimatolják, hogy valami magányos európai lakik itt. Márpedig szerintük az európai biztosan gazdag ember. Ki fog akkor téged megvédeni?

Én azonban megmakacsoltam magam. Nem hallgattam a figyelmeztetésekre, elszánt voltam. Kicsit talán azért, mert néha orroltam az olyanokra, akik ide utaznak, itt aztán holmi „kis Európában” vagy „kis Amerikában” laknak (vagyis luxusszállodákban), majd amikor hazatérnek, azzal dicsekszenek, hogy Afrikában voltak, pedig azt közelről nem is látták.

És lám, segítségemre sietett a véletlen. Megismertem egy Emilio Madera nevű olaszt, akinek a Massey Street közelében egy sikátorban volt egy már nem működő mezőgazdasági áruraktára (a fehérek sorra szüntették meg vállalkozásaikat), mellette – vagy inkább fölötte – pedig egy kétszobás szolgálati lakása üresen, mert senki sem akart benne lakni. Nagyon örült, hogy ki akarom venni a lakást. Egy este autóval odavitt, és segített fölhordani a holmimat (az épület külső falához erősített fémlépcsőn lehetett följutni a lakásba). Bent kellemesen hűvös volt a levegő, mert Emilio még reggel bekapcsolta a klímaberendezést. A hűtőgép is működött. Az olasz jó éjszakát kívánt, aztán gyorsan eltűnt, mert reggel Rómába indult – a legutóbbi katonai puccs után új zavargásoktól tartott, ki akarta menekíteni pénze egy részét.

Kezdtém kipakolni.

Egy óra múlva kialudt a villany.

A lakás sötétbe borult, nekem meg nem volt zseblámpám. A legrosszabb az volt, hogy leállt a légkondicionáló, s azonnal fülledt meleg lett. Ablakot nyitottam. A szobába rothadt gyümölcs, égett olaj, szappanlé és vizelet szaga áramlott befelé. Bár a tenger nem lehetett messze, a zárt és szűk sikátorban meg sem mozdult a levegő. Március volt, a nyomasztó hőség hónapja, az éjszaka még fülledtebbnek, forróbbnak tetszett, mint a nappal. Kinéztem az ablakon. A sikátor alján, fonott gyékényeken vagy egyenesen a földön, félmeztelen emberek feküdtek. A nők és gyerekek aludtak, néhány férfi, a viskók falának támaszkodva, kitarítóan engem figyelt. Nem tudtam, mit jelent a tekintetük. Meg akarnak ismerni? Segíteni akarnak? Meg akarnak ölni?

Végiggondoltam, hogy a lakásban uralkodó hőségben nem bírom ki reggelig, így hát lementem. Két férfi fölállt, a többiek mozdulatlanul figyeltek. Mindannyian verítékben úsztunk, halálosan kimerültek voltunk, abban a klímában már maga a létezés is nagy erőfeszítést követel. Megkérdeztem, hogy gyakori-e az ilyen áramkimaradás. Nem tudták. Megkérdeztem, hogy meg lehet-e javítani a villanyt. Valamit megtanácskoztak számomra ismeretlen nyelven. Egyikük elment valahova. Múltak a percek, a negyedórák. Végül az illető visszajött két fiatalember kíséretében, akik azt mondták, hogy tíz fontért megszüntetik a hibát. Rábólintottam. Rövidesen megint volt világítás a lakásban, a légkondicionáló is újra működött. Néhány nap múlva megismétlődött az eset, újra tíz font, aztán tizenöt majd húsz font.

És a lopások? Eleinte, amikor visszaértem a kifosztott lakásba, elfogott a düh. Ha az embert meglopják, az elsősorban megalázást, becsapást jelent. Itt azonban meggyőződtem arról, hogy a lopást pusztán megalázásként, becsapásként felfogni egyfajta lelki luxus. A negyed nincstelenjei között élve megértettem, hogy a lopás, még a legkisebb lopás is, halálos ítélettel érhet fel. A lopást gyilkosságnak, emberölésnek láttam. A sikátorban külön kis zuga volt egy magányos asszonynak, akinek egyetlen tulajdona egy fazék volt. Abból élt, hogy a zöldségárusoktól hitelben babot vett, megfőzte, s szósszal leöntve árusította. Egy tál bab sok embernek az egyetlen napi étkezést jelentette. És akkor egy éjjel kétségbeesett kiabálásra ébredtünk. Az egész sikátor megmozdult. Az asszony körbe-körbe szaladgált, örvögve jajveszékelt: valaki ellopta a fazekát. Elvesztette kenyérkereső eszközét.

A sikátor sok lakójának csak egyetlen vagyontárgya van – egy inge, pangája vagy – ki tudja, honnan? – egy csákánya. Az, akinek inge van, éjjeliőrként kaphat munkát (félmeztelen őr senkinek sem kell), akinek pangája van, elmeheit gyomot irtani, a csákánnyal pedig árkot lehet ásni. Mások csak az izmaikat bocsáthatják áruba, legfeljebb arra számíthatnak, hogy valaki hordárként vagy küldöncként alkalmazza őket. Csakhogy a munkába állás esélye igen csekély, mert óriási a konkurencia. Egyébként is főleg alkalmi – egy napos, néhány órás – munka jöhet csupán szóba.

Ezért aztán az én sikátorom, a szomszédos utcák és az egész negyed tele van tétlen emberekkel. Reggel fölébrednek, vizet keresnek, hogy megmossák arcukat. Aztán az, akinek pénze van, reggelit vesz magának: egy bögre teát és egy darab száraz péksüteményt. De sokan semmit sem esznek. Délelőtt már elviselhetetlen a hőség – árnyékos helyet kell keresni. Ahogy telik az idő, az árnyék vonul tovább a forró meleget ontó nappal együtt, az árnyéket pedig követi az ember, akinek egész napi elfoglaltsága az, hogy másszon az árnyék után, elbújjon annak hűvös homályában. Éhség. Az ember nagyon szeretne enni valamit, de semmije sincs. Ráadásul a közeli bárból sülthús illata terjeng. Miért nem vetik magukat ezek az emberek a bárba, hiszen fiatalok, erősek?

Egyikük azonban nem bírta tovább, mert hirtelen nagy kiabálás támad. Egy utcai gyümölcsös kofa kiáltozik, mert egy fiú elcsent az asztaláról egy fűt banánt. A meglopott asszony és a mellette árusító többi asszony a fiú után eredt, s el is kapták. Nem tudni, honnan, rendőrök kerültek elő. A rendőrök itt jókora botokat hordanak, azokkal csapkodnak visszakézből, de kegyetlenül. A fiú most az utcán fekszik összegömbölyödve, védekezve az ütések elől. Azonnal nagy tumultus támad, ami itt gyorsan megy, mert a tétlen tömeg szinte lesi, hogy valami esemény, szenzáció történjék, hiszen az már szórakozás, valamit látni lehet, telik az idő. Egyre közelebb tolakszanak, mintha a pálcasuhogás és a fiú jajgatása igazi kéjt jelentene számukra. Kiáltozva, nagy hangerővel biztatják és hergelik a rendőröket. Itt, ha elkapnak egy tolvajt, azonnal szét akarják tépni, meg akarják lincselni. A fiú nyöszörög, már kiengedte kezéből a banánt. A legközelebb állók rávetik magukat a gyümölcsre, egymás kezéből tépik ki.

Aztán minden visszatér a megszokott kerékvágásba. A kofa panaszkodik, átkozódik, a rendőrök elmennek, az összevert gyerek pedig valamilyen rejtékhelyre vonszolja magát – tele ütésekkel, éhesen. Az emberek szétszélednek, mindenki visszatér a helyére, a falak, kis tetők árnyékába. Egészen estig ott is maradnak. Az éhesen végigkinlódott forró nap után elgyengülten, kábán kóvályognak. Az ilyen kábaság, belső benuátlás tulajdonképpen megváltás számukra – másként nem bírnák tovább: biológiai, állati énjük felfalja mindent, ami még emberi bennük.

Estére kicsit megelégnék a sikátor. Összegyűlnek az itt lakók. Vannak, akik itt ücsörögtek egész nap maláriarohamoktól gyötörtén. Mások éppen hazatértek a városból. Néhányuknak jó napjuk volt: valahol munkát kaptak, vagy találoztak egy rokonnal, aki megosztotta velük néhány garasát. Ezek ma vacsorázní fognak – egy tál maniókát csípős, paprikás szósszal, néha még egy főtt tojás vagy egy darabka báránnyús is kerül az asztalra. Az ételből a gyerekek is kapnak, akik vágyakozva nézik, ahogyan a férfiak nyelik egyik falatot a másik után. Nincs az az ételmennyiség, amely ne tűnne itt el azonnal és nyomtalanul. Az emberek az utolsó morzsáig megesznek mindent, ami van, itt senkinek sincsenek tartalékai, egyébként sem volna hol tartani, hova dugni. Ideiglenesen élnek, egyik pillanatról a másikra, minden nap leküzdhetetlen akadályt jelent, képzeletük az adott napon nem terjed túl, nem terveznek, nem szőnek álmokat hosszabb távra.

Akinek van egy shillingje, megy a bárba. Bárok mindenütt vannak – a sikátorokban, az útkereszteződésekben, a tereken. Ezek néha szegényes kis helyiségek hullámlemezről összetákolva, aajtajukat kartonfüggöny helyettesíti. Mégis olyan érzésünk támad, mintha vidámparkba lépnénk be, mintha színes népünnepélyen volnánk. Egy öreg rádióból valamiféle zene szól, a plafonról vörös fényű izzólámpa lóg. A falakat újságokból kivágott, csillogó sztárfotók díszítik. A pult mögött általában hatalmas testű, elhízott madám áll – ő a tulajdonosnő. Házi főzésű sör árul – ez az egyetlen dolog, amit az ilyen bárban kapni lehet. A sör készülhet banánból, kukoricából, ananászból, pálmából. Ezek az asszonyok általában egyfajta sör főzésére szakosodnak. Az ilyen italnak három erénye is van: a – alkoholt tartalmaz, b – oltja a szomját, c – minthogy a pohár alján sűrű, tartalmas üledék marad, az éhes ember számára

élelem pótlásként szolgál. Ha tehát valaki csak egy shillinget keresett a nap folyamán, majdnem biztos, hogy a bárban költi el.

Az én sikátoromban ritkán szoktak hosszabb időre berendezkedni. Az itt ténfergők a város örök nomádjai, az utcák kaotikus és poros labirintusaiban bolyongó vándorok. Gyorsan költöznek el, nyomuk sem marad, hiszen nem volt semmijük sem. Mennek tovább vagy valamilyen munka délibábjától csalogatva, vagy a sikátorban váratlanul felbukkanó járványtól megriadva, vagy azért, mert elzavarta őket a viskó és veranda tulajdonosa, amiért nem tudtak fizetni az elfoglalt helyért. Ezeknek az embereknek az életében minden ideiglenes, változó, törekeny. Van is, meg nincs is. De még ha van is, mennyi időre van? Ez az állandó bizonytalanság az oka annak, hogy sikátorbeli szomszédaim folytonos veszélyérzetben, nem szűnő félelemben élnek. Otthagyták a falusi nyomort abban a reményben, hogy a városban majd jobb lesz a sorsuk. Aki talált itt egy unokatestvért, az számíthatott arra, hogy az indulásnál valaki segít neki. Csakhogy a tegnapi falusiak közül sokan nem találtak semmilyen törzsbéli rokont. Gyakran még az utcán beszélt nyelvet sem értették, még kérdezősködni sem tudtak. A város elemi ereje beszippantotta őket, egyetlen világukká vált, s rövidesen már nem is tudtak kiszabadulni belőle.

Nekifogtak, hogy valami tetőt húzzanak a fejük fölé, hogy legyen egy saját zuguk. Mivel ezeknek a jövevényeknek nem volt pénzük, hiszen éppen pénzt keresni jöttek a városba (a hagyományos afrikai falu nem ismerte a pénz fogalmát), csak az elslumosodott nyomornegyedekben kereshettek maguknak helyet. Különleges, nem mindennapi látvány egy ilyen nyomornegyed kialakulása. Ilyen célra a város vezetése általában a legrosszabb területeket – mocsaras, süppedékes vagy terméketlen, homokos területeket – jelöli ki. Itt aztán valaki fölhúz egy viskót. Mellette valaki egy másikat. Aztán jön a következő. Így, spontán módon kialakul egy utca. Vele szemben terjeszkedik egy másik utca. Amikor ez a kettő találkozik, létrehoznak egy kereszteződést. Ezután új utcák kezdenek innen elágazni, tekeregni, összefutni. Így alakul ki a negyed. Az emberek egyelőre még anyagbeszerzéssel foglalkoznak. Senki sem tudja, honnan szerzik az építőanyagot. A föld alól? A felhőkből? Egy biztos: ez a nincstelen had pénzért semmit sem vesz. Fejükön, vállukon, hónuk alatt hozzák a pléhdarabot, deszkát, stafnit, pozdorjalemezt, műanyagot, kátránypapírt, karosszéria elemet, ládát, s ezt az egészet egymáshoz rakják, illesztik, tapasztják, szögelik, s így keletkezik valami köztes építmény az ól és a fészker között. A vityillók falai hihetetlenül színes, slumos, spontán kolázssá állnak össze. Hogy legyen min aludni, mert a padló gyakran süppedékes, mocsaras föld vagy kemény, köves talaj, a helyiséget kibélelik elefántfűvel, rafiával, banánlevelekkel, rizsszalmával. Ezek a nyomornegyedek, ezek a hatalmas afrikai papírmásé városok valóban a semmiből épülnek, és nem a Manhattan vagy a párizsi Defence, hanem ezek jelentik az emberi képzelet, leleményesség és fantázia csúcspontját. Egész városok épülnek egyetlen téglá, fémdarab, egyetlen négyzetméternyi üveg nélkül!

Ahogy az elemi erejű happeningek számos alkotása, ugyanúgy a nyomornegyed is rövid életű. Elég, ha túlságosan terjeszkedik vagy az, ha a város építeni akar valamit a helyén. Egy alkalommal magam is szemtanúja voltam, amikor sikátoromtól nem messze fölszámoltak egy slumot. A nyomornegyedek túlságosan ellepték a sziget partjait. A katonai kormány ezt megengedhetetlennek ítélte. Kora reggel rendőrök érkeztek teherautókon. Azonnal nagy tömeg verődött össze. A rendőrök behatoltak a negyedbe, s kergették ki az embereket viskóikból. Kiabálás, zűrzavar támadt. Aztán jöttek a buldózerok, a hatalmas, sárga hernyótalpas monstrumok. Pár perc múlva porfelhők csaptak az égbe: a gépek nekilódultak, egyik utcát a másik után számolták föl, csak a letaposott, ledöngölt föld maradt utánuk. Aznap a sikátorunk megtelt a lebontott negyed menekülteivel. Nagyobb lett a tömeg, a zaj, de még a fülledtség is.

Valamelyik nap vendégem volt – egy középkorú férfi fehér, muzulmán öltözkémben. Szulejmán volt a neve, és Nigéria északi részéből származott. Valamikor az olasznál dolgozott éjjeliőrként. Jól ismerte a sikátort és annak környékét. Bátoratlanul viselkedett, nem akart leülni a jelenlétemben. Megkérdezte, nincs-e szükségem éjjeliőrre, mert éppen munkát keres. Azt válaszoltam, hogy nincs, de mivel jó benyomást tett rám, adtam neki öt fontot. Néhány nap múlva újra eljött. Ezúttal le is ült. Készítettem neki teát. Beszélgetni kezdtünk. Elmondtam neki, hogy folyton meglopnak. Szulejmán ezt teljesen normális dolognak tartotta. A lopás csupán az egyenlőtlenségek nivellálásának egyik – igaz, kellemetlen – formája. Az jó, ha meglopnak, állította, ez egyenesen baráti gesztus a tolvajok részéről. Így adják tudtomra, hogy hasznos vagyok a számukra, s hogy ezért elfogadják. Tulajdonképpen biztonságban érezhetem magam. Voltam-e itt valaha is veszélyben? Elismertem, hogy nem. Hát, ez az! Addig mindig biztonságban leszek, amíg hagyom, hogy meglopjanak. De amint értesítem a rendőrséget, és üldözni kezdem a tolvajokat, legjobban teszem, ha elköltözöm innen.

Egy hét múlva újra eljött. Kapott egy teát, majd titokzatos hangon közölte, hogy elvisz a Jankara Marketre, ahol vennem kell valamit. A Jankara Market nevű piacon boszorkányok, javasasszonyok, jósök és bűbájosok árulják a legkülönfélébb amuletteket, talizmánokat, varázsvesszőket és csodaszereket. Szulejmán ment egyik asztaltól a másikig, nézgelődött, kérdezősködött. Végül az egyik asszonynál vetett velem egy kis csomó fehér kakastollat. Sokba került, de nem vitakoztam. Visszamentünk a sikátorba. Szulejmán szépen összerakta a tollat, átkötötte egy cérnával, és fölakasztotta az ajtófélfára.

Attól kezdve soha semmi nem tűnt el a lakásomból.

Szalim

Hirtelen észrevettem a sötétségben két izzó szemet. Messze voltak, és olyan lendülettel imbolyogtak, mintha az éjszaka ketcében nyugtalanul hánykolódó állathoz tartoznának. Egy kövön ültem a szaharai Vadán oázis szélén, Mauritániában, az ország fővárosától, Nuádzibutól észak-keletre. Már egy hete próbáltam onnan kijutni – hiába. Vadánba ugyanis nehéz eljutni, de még nehezebb onnan elutazni. Az oázisba nem vezet kijelölt, vert út, állandó szállítás sincs. Néhány naponként vagy hetenként elmegy arrafelé egy-egy teherautó, és ha a sofőr fölveszi az embert, akkor el tud menni, ha nem, akkor továbbra is ott kell rostokolnia várva a következő alkalomra, amely nem tudni, mikor adódik.

A mellettem üldögélő bennszülöttek mozgolódni kezdtek. Beköszöntött az éjszakai hideg, amely itt hirtelen jön, és a nappali forróság után úgy áthatja az embert, hogy az már fáj. Nincs az a bunda, az a paplan, amely megvédhetné az embert ettől a hidegtől. A bennszülötteknek viszont csak öreg, kopott pokrócuk volt, azt csavarták magukra szorosán, s ültek mozdulatlanul, mint a szobrok.

A közelben egy cső állt ki a földből, a végén rozsdával, sóval fedett mechanikus pumpa. Ez volt a környék egyetlen üzemanyagtöltő állomása, s ha erre jött valamilyen jármű, itt meg kellett állnia. Az oázisban semmilyen más látványosság nincs. A napok egyformán, változatlanul telnek a sivatagi éghajlat monotóniájához hasonlóan: itt mindig ugyanaz a felforrósodott, magányos nap süt a kihalt, felhőtlen égből.

A még távolban imbolygó fények láttán a bennszülöttek tárgyalni kezdtek valamit. Egy szót sem értettem a nyelvükön. Lehet, hogy ilyesmiket mondtak: na, végre! Végre jön már! Csak kívártuk!

Ez lesz a fizetség a napok óta tartó hosszú várakozásért, azért, hogy olyan kitaratóan figyelték a megdermedt, mozdulatlan horizontot, amelyen régóta nem jelent meg semmiféle mozgó tárgy, élőlény, amely felkelthette volna figyelmüket, s kiszakíthatta volna őket a reménytelen várakozás zsibbadtságából. Egyébként az, hogy áthalad erre egy-egy teherautó – a személyautók túl gyöngék ahhoz, hogy erre merészkedjenek – mit sem változtat az itteniek életén. A jármű megáll pár percre, s máris megy tovább. De számukra még ez a rövid megállás is rendkívül fontos: változatosabbá teszi az életet, jó darabig lehet róla beszélni, de ami a legfontosabb: egy ilyen teherautó kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy létezik egy másik világ, s hogy az a másik világ, ha már

ideküldi gépi hírnökét, biztosan tudja, hogy ők itt élnek.

Az is lehet, hogy a mellettem ücsörgők egyszerűen csak vitatkoztak: ideér – nem ér ide? A Szaharának ebben a részében ugyanis kockázatos kaland az utazás, igazi szerencsejáték, csupa bizonytalanság. Ezeket a lyukakkal, kátyúkkal, horpadásokkal, kiálló kövekkel és sziklákkal, homokbuckákkal, barkánokkal, csúszós kavicspadokkal tarkított úttalan utakon a teherautó csigalassúsággal, pár kilométeres sebességgel tud csak haladni. Az ilyen teherautónak minden kereke külön meghajtású, és mindegyik kerék, méterről méterre haladva, hol forogva, hol megakadva a mindenféle egyenetlenségekben, mintegy „saját szakállára“ keres valami kapaszkodót. Ennek a keserves kínlásnak, erőlködésnek, amelyet a lestrapált, felforrósodott motor bőgése és a raktér nyaktörő imbolygása kísér, összegződnie kell ahhoz, hogy a teherautó haladni tudjon.

Az oázis berber lakói azonban azt is tudták, hogy a teherautó néha pár lépésnyire az oázistól, annak szinte a küszöbén, reménytelenül elakadhat. Ez olyankor fordul elő, amikor a vihar homokhegyeket hord a csapásra, s nem lehet tovább-menni. Ilyenkor vagy sikerül az embereknek utat ásniuk, vagy a sofőr kerülőutat talál, vagy egyszerűen visszafordul a bázisra. Várni kell, hogy a következő vihar odébbhordja a homokhegyeket, s újra járható legyen a csapás. Ezúttal azonban a két világító szem egyre közeledett. Fényük egyszerűen megvilágította a sötétbe bújó datolyapálmákat, a viskók kopott falát és az út mentén szunyókáló kecskéket, birkákat, végül pedig, nagy porfelhőt húzva maga mögött, megállt előttünk zörögve, csörömpölve egy hatalmas Berlier. A Berlier sivatagi utazásra kialakított francia teherautó. Hatalmas, széles kerekei vannak, a motorházból pedig jókora légszűrő mered a magasba. A légszűrő mérete és hasas alakja miatt a teherautó messziről úgy fest, mint valami régi gőzmozdony.

A vezetőülésből kis létrán lemászott a sofőr – egy fekete, mezitlábos berber hosszú, indigókék színű galabiában. Magas, természetes férfi volt, mint fajrokonai többsége. A nagytestű emberek és állatok könnyebben viselik a trópusi hőséget, a Szahara lakói ezért általában jól megtermett emberek. De működik itt a természetes kiválasztódás is – a szélsőséges sivatagi körülmények között csak a legerősebbek érik meg a felnőtt kort.

A sofőrt azonnal körülvették a bennszülött berberok. Hangos üdvözlések, köszöntések, kérdezősködések, jókívánságok zivaja töltötte meg a levegőt. S csak tartott, tartott a hangzavar. Az emberek egymást kiabálták túl, hadonásztak, mintha piacon alkudoznának. Egy idő után, a sofőrrel beszélgetve, kezdtek felém mutogatni. Szánalmas képet nyújtottam. Koszos voltam, borostás, de leginkább teljesen kimerült a borzalmas szahari utazástól. Egy tapasztalt francia jóelőre figyelmeztetett: – Olyan lesz, mintha valaki késsel döfködne. A hátadat, a fejedet. Délben a sivatagi nap sugarai egy kés erejével hasogatják az ember testét.

A sofőr rámnézett, és előbb nem szólt semmit, de aztán kezével a teherautóra mutatott, és beleegyezően felkiáltott: *-Jalla!* (Indulás! Szállj fel!) Fölmásztam a vezetőfülkébe, becsaptam az ajtót. Már indultunk is.

Tulajdonképpen fogalmam sem volt arról, hova megyünk. A reflektorok fényében homokot láttam, mindig ugyanazt a különböző árnyalatokban csillogó homokot, amelyet kavicspadok és kiálló kövek tarkítottak. A kerekek hol a gránitküszöbökön ugrándoztak, hol mélyedésekbe, hasadékokba süppedtek. A mélységes, sötét éjszakában csak két fényfoltot, két, keretbe foglalt fénykorongot lehetett látni, amint a sivatag felszínén cikáznak. Ezenkívül nem lehetett látni az égvilágon semmit.

Egy idő után gyanakodni kezdtem, hogy vaktában, az orrunk után haladunk, mert sehol sem láttam semmiféle tájékozási pontot, semmiféle jelzést, karót vagy egyéb jelet. Megpróbáltam kérdezősködni. Előre böktek az éjszakába, és megkérdeztem: – Nuádzibu?

A sofőr elréméztetett – Nuádzibu!? – mondta olyan vágyakozással, mintha Szemiramisz számunkra, földi halandók számára elérhetetlen függőkertjéről volna szó. Ebből azt a következtetést vontam le, hogy nem a nekem megfelelő irányba tartunk, de nem tudtam, hogyan kérdezzem meg, merre is megyünk. Nagyon szerettem volna kapcsolatot teremteni a sofőrrel, közelebről megismerni őt. – Ryszard – böktek magamra, aztán órá mutattam kérdően. – Szalim – válaszolta, és megint fölnevetett. Csönd lett. Alighanem simább területre értünk, mert a Berlier nyugodtabban, gyorsabban haladt (hogy pontosan mekkora sebességgel, nem tudom, mert az összes műszer rossz volt). Egy darabig még mentünk így, szótlánul, aztán elaludtam.

Hirtelen csöndre ébredtem. Leállt a motor. Szalim nyomkodta a gázpedált, újra és újra indított a slusszkulccsal. Az akkumulátor és az elosztó működött, de a motor néma maradt. Közben már nappal lett. A sofőr emelőt keresett a motorháztető felnyitásához. Ezt rögtön furcsának és gyanúsnak találtam: hogyhogy, a sofőr nem tudja fölnyitni a motorháztetőt? Végül rájött, hogy a motorház külsején lévő kallantyúkat kell fölkatintani. Fölmásztam a sárvédőre, onnan nézegette a motort, de úgy, mintha először látná a bonyolult szerkezetet. Valamit megfogott, valamit megmozgatott, de nagyon amatőr módon. Megint indítani próbált, de a motor meg se rezgett. Végre megtalálta a szerszámládát, de nem sok mindent talált benne. Elővett egy kalapácsot, néhány szerszámkulcsot és csavarhúzó, majd nekiállt szétszedni a motort.

Lemásztam a vezetőfülkéből. Körülöttünk, amerre a szem ellát, mindenütt a sivatag. Homok, rajta itt-ott sötétszínű kövek. A közelben egy földből kiálló, ovális, fekete sziklatömb – délután, a nap melegtől átforrósodva, úgy fogja ontani magából a hőséget, mint egy olvasztókemence. A holdbéli tájat a horizont földben végződő, vízszintes, tökéletesen egyenes vonala zárja, fölötte már csak az ég, semmi más. Sehol egy hegy, egy homokbucka, egy levélke! És persze sehol semmi víz. A víz! Ez jut elsőnek az ember eszébe ilyen helyzetben. A sivatagban ugyanis, amint kinyitjuk a szemünket, máris a fő ellenség arcát – a nap izzó arcát – látjuk. Ez a látvány azonnal fölébreszti bennünk az életösztönt – nyulunk a vízért. Inni! Inni! Csak ily módon vagyunk képesek valamit is javítani az örök sivatagi küzdelem, az izzó nappal vívott kétségbeejtő párbaj esélyein.

Úgy döntöttem, víz után nézek, mert nálam nem volt se víz, se élelem. A vezetőfülkében nem találtam semmit. Egy kevés víz azért akadt – a teherautó kocsiszekrényének aljához balról is, jobbról is oda volt erősítve spárgával két-két tömlő elég rosszul kikészített kecskebőrből. A tömlők megőrizték a kecske alakját, az egyik láb szolgált csőrként, abból lehetett inni.

Egy pillanatra megkönnyebbültem, de csak egy pillanatra, mert mindjárt kalkulálni kezdtem. A sivatagban víz nélkül egy teljes napot lehet kibírni. Nagy nehézségek árán esetleg kettőt, de azt nem mindig. A számítás egyszerű: ilyen körülmények között az ember egy nap alatt körülbelül tíz litert verejétekezik, ahhoz tehát, hogy életben maradjon, hasonló mennyiségű vizet kell meginnia. Ha nincs víz, azonnal szomjúságot érez. Az igazi, elhúzódó szomjúság a forró, száraz klímában fárasztó, destruktív érzés, nehezebben győzhető le, mint az éhségérzet. Néhány órán át tartó szomjúság után az ember aluszékonnyá, levertté válik, egyre gyöngébb lesz, kezdi elveszíteni tájékozódó képességét. Beszéd helyett egyre érthetlenebbül makog. Még aznap este vagy másnap magas láz tör ki rajta, és hamarosan meghal.

Végiggondoltam, hogy ha Szalim nem osztja meg velem vízkészletét, még ma meghalok. De még ha ad is a vízből, a készlet csak még egy napra lesz elegendő – vagyis holnap halunk meg, de legkésőbb holnapután.

Megpróbáltam lefékezni gondolataim száguldását, igyekeztem arra figyelni, mit csinál Szalim. Nyakig olajosan, izzadtan a motort szedte szét darabjaira, csavarokkal, vezetékkel babrált, de csak úgy átabotában, minden rendszer nélkül, mint a gyerek, aki dühében szétveri a játékát, ha nem akar működni. A sárvédőkön, az ütközőn mindenütt rugók, szelepek, tömítések, drótok hevertek, egy részükhöz már lepotyogott a földre. Otthagytam Szalimot, és átmentem a teherautó másik oldalára, ahol még volt egy kis árnyék. Leültem a földre, hátamat a keréknek támasztottam.

Szalim

Semmit sem tudtam erről az emberről, pedig életem az ő kezében volt. Legalábbis erre a napra. Ha Szalim elkerget a teherautótól és a víztől – és kezében kalapács volt, a zsebében meg biztosan kés, fizikai erőfőlényét már nem is említve –, ha azt mondja, takarodjak innen, menjek, amerre akarok, akkor még az éjszakát sem érem meg. És az volt az érzésem, hogy pont ezt fogja tenni, hiszen így meghosszabbíthatja életét, vagy akár meg is menekül, ha időben érkezik valamilyen segítség.

Egyértelmű volt, hogy Szalim nem hivatásos sofőr, de hogy a Berlier-hez nem ért, az biztos. És a vidéket sem ismerte. Egyébként is, lehet-e igazán ismerni a sivatagot, ahol az egymást követő homokviharok következtében állandóan változik a táj, a homokhegyek folyton változtatják helyüket, s így a tájékozódási pontok is eltűnnek? Errefelé gyakran előfordul, hogy ha valakinek van egy kevéske pénze, azonnal felfogad valakit, akinek még annyi pénze sincs, mint neki, hogy helyette dolgozzon. Valószínűleg az történt, hogy a Berlier igazi sofőrje felfogadta Szalimot, hogy helyette menjen el a teherautóval valamelyik oázisba. Csakhogy itt soha senki nem vallja be, hogy nem ért valamihez, nem tud valamit. Ha az ember odamegy egy taxisofőrhöz, s megkérdezi tőle, tudja-e, hol van ez vagy az a cím, a sofőr gondolkodás nélkül rávágja, hogy tudja. Ezután kezdődik a „városnézés”, a körbe-körbe keringés, mert természetesen fogalma sincs arról, merre menjen.

A nap egyre magasabbra hágott az égen. A mozdulatlan, kővé dermedt sivatag-tenger nyelte magába a napsugarakat, egyre forróbb lett, már szinte lángolt. Közeledett az óra, amikor minden pokollá válik – a föld, az ég és mi magunk is. A jorubák szerint ha az embert elhagyja az árnyék, az ember meghal. Itt meg minden árnyék egyre rövidebb, egyre kisebb, egyre fakóbb. Mindjárt el is tűnik. Nemsokára itt a dél – az az időszak, amikor az emberek és a tárgyak elvesztik árnyékukat, már szinte nem is léteznek, egyetlen fénylő, izzó fehérséggé válnak.

Azt hittem, hogy már bekövetkezett ez a pillanat, amikor hirtelen egészen más látvány tárult elém. A halott, mozdulatlan horizont, amelyre úgy ránehezedett a hőség, hogy az ember azt hitte, semmi sem jelenhet meg rajta, egyszerre csak megélenkült, kiszökött. Amerre a szem ellát, mindenütt hatalmas pálmafák, egész pálmaligetek, sűrűn, egymás mellett, végig a látóhatáron. És tavakat is láttam, hatalmas, kéklő tavakat fodrozódó víztükörrel. Meg friss, intenzív, harsogó zöld színben pompázó terebélyes, buja, bokrokat. És ez az egész folytonosan vibrált, remegett, lüktetett elmosódva, megfoghatatlanul, mintegy ködön át. A levegőben pedig – ott, körülöttünk is, a látóhatáron is – tökéletes, mélységes csönd uralkodott: nem fúj a szél, a horizonton látható ligetekben nem énekeltek madarak.

– Szalim! – kiáltottam föl. – Szalim!

A nyitott motorháztető alól előbukkant egy fej.

– Szalim! – ismételtem meg újra, és kezemmel a ligetek, tavak, a szaharai Éden felé mutattam.

Szalim arrafelé nézett – semmi. Koszos, izzadt arcomon döbbenetet, csodálkozást, elragadtatást vehetett észre, de valami mást is, ami láthatóan nyugtalanságot keltett benne, mert a teherautóhoz ment, eloldotta az egyik tömlőt, ivott belőle egy kicsit, a maradékot pedig szó nélkül nekem adta. Megmarkoltam az érdes kecskebőrből varrt zsákot, és inni kezdtem. Megszédültem, s hogy el ne vágódjam, vállammal a Berlier oldalának támaszkodtam. Szívtam a vizet a kecskelábból, még mindig a látóhatárban gyönyörködve. Ahogy azonban enyhült a szomjúságérzetem, ahogy éreztem, hogy csöndesedik bennem valami örült nyugtalanság, úgy kezdett szertefoszlni a zöld táj látványa. Színei egyre fakóbbak, halványabbak, formái egyre bizonytalanabbak, elmosódottabbak lettek. Mire az utolsó csepp vizet is kiszívtam, a látóhatár megint lapos, üres, kihalt lett. A víz, az a meleg, szemetes, homoktól és kosztól sűrű, undorító szaharai víz lehetővé tette, hogy éljek még egy darabig, de elvette tőlem az Éden látványát. A nap legfontosabb eseménye azonban az volt, hogy Szalim maga adott a vízből. Már nem féltém tőle. Éreztem, hogy biztonságban vagyok, legalábbis addig, amíg el nem fogy az utolsó csöpp vizünk is.

A nap második felét a teherautó alatt, a fakó, bágyadt árnyékban fekvé töltöttük. Az egész, lángoló horizontok közé zárt világban egyedül mi ketten jelentettük az életet. Bámultam a kezem ügyébe eső földet, a közeli köveket. Valamiféle élőlényt kerestem, valamit, ami megmozdul, megrebben, föl villan. Eszembe jutott, hogy valahol a Szaharában él egy kis bogár, amelyet a tuaregek úgy hívnak, hogy Ngubi. Amikor nagy a hőség, Ngubi szenved, mert szomjúság gyötri. Víz azonban nincs sehol, mindenütt csak a forró homok. A kis bogár ekkor kiválaszt magának valamilyen kiemelkedést, mondjuk egy homokbuckát, és szorgalmasan mászni kezd annak teteje felé. Ez azonban igazi sziszifuszi munka, a forró és szemcsés homok ugyanis állandóan megindul, és magával viszi a bogarat újra oda, ahonnan az egész erőlködést kezdte. Így aztán a bogár hamarosan izzadni kezd. Potroha végén rövidesen nagy verejtékcsepp keletkezik. Ngubi ekkor abbahagyja a hegymászást, összegömbölyödik, és szívókját a verejtékcseppbe mártja.

Iszik.

Szalimnak egy papírzacskóban volt néhány darab kecsze. Megittuk a másik tömlő vizet is. Maradt még kettő. Arra gondoltam, írrok valamit. Felöltött bennem, hogy ilyen helyzetekben az emberek írni szoktak valamit. Nem volt hozzá erőm. Igazából nem fájt semmim sem, csak valami üresség növekedett bennem. Abban az ürességben pedig egy másik üresség.

És hirtelen észrevettem a sötétségben két izzó szemet. Messze voltak, és nagy lendülettel imbolyogtak. Aztán motorzúgásra lettem figyelmes, egy teherautót pillantottam meg, ismeretlen nyelven hangzó szavakat hallottam. – Szalim! – szólaltam meg. Néhány fekete, Szaliméhoz hasonló arc hajolt fölém.

(Folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet